

Τὰ δυὸ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀρχαιογνωσίας εἶναι τὰ ἐπιστημονικά, τὸ τρίτο, τὸ δημιουργικὸ ξαναζήσιμο, εἶναι κείνο ποῦ ἀποτελεῖ τὸ τέρμα τῆς «παιδείας» καὶ τὴν ἀρχή, τὴν ἐξόρμηση πρὸς τὴ δημιουργία σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ζωῆς. Ἡ μετάφραση χρησιμοποιεῖ καὶ μετοχετεύει τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, τῆς «κριτικῆς» καὶ τῆς «ἐρμηνευτικῆς» πρὸς τὸ δημιουργικὸ ξαναζήσιμο καὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀποτελεσματικὰ μέσα καὶ γιὰ τὴν «παιδεία» καὶ γιὰ τὴ δημιουργία.

Καὶ συνάμα ἐξυπηρετεῖ ἀμεσότατα ἡ καλὴ μετάφραση ἓναν ἀπὸ τοὺς σημαντικότετους σκοποὺς τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας, τὸ ἄπλωμά της σὲ ὅσο μπορεῖ πλατύτερα στρώματα τοῦ λαοῦ, σὲ ὅλο τὸ λαό, ποῦ περνάει ἀπὸ τὸ λαϊκὸ σχολεῖο ἢ μπορεῖ νὰ διαβάζει καὶ ἀργότερα τὴ μετάφραση. Ἔτσι μποροῦν νὰ ξαναζήσουνε τὰ μεγάλα καὶ ἀθάνατα ἔργα τῶν Ἑλλήνων, ἡ «Ἰλιάδα» καὶ ἡ «Ὀδύσεια», ἡ «Ἀντιγόνη» καὶ ἡ «Μήδεια», ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ «Κρίτωνας» τοῦ Πλάτωνα, καὶ ἄλλα πολλὰ πολλὰ καὶ νὰ γίνουνε καθαυτὸ λαϊκὰ ἀναγνώσματα.

Ἄν ἐννοοῦμε καλὰ, πῶς οἱ ἀρχαῖοι πρέπει νὰ γίνουνε γιὰ τὸ λαό μας ὅλο πηγὴ καὶ κίνητρο τῆς νέας ζωῆς μας καὶ διαμορφωτικὰ στοιχεῖα τοῦ νέου πολιτισμοῦ μας καὶ δὲν πρέπει νὰ περιοριστοῦν οἱ ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς σὰν ἓνα προνόμιο μιᾶς πνευματικῆς ὀλιγαρχίας, ἡ ζωντανὴ λογοτεχνικὴ μετάφραση, ὅπως ἡ ἐρμηνευτικὴ καθοδήγηση στὰ μουσεῖα καὶ στ' ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα, εἶναι τὰ μέσα ποῦ θὰ βοηθήσουνε περισσότερο ἀπ' ὅλα στὸ ἄπλωμα τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας στὸ λαό.

Ἔτσι φαίνεται καθαρὰ πόσο ὑψηλό, σοβαρὸ καὶ γεμάτο ἀπὸ εὐθύνη εἶναι τὸ χρέος ὄλων ἐκείνων, ποῦ καταπιάνονται σήμερα νὰ μεταφράζουνε καὶ νὰ ξαναζωντανεύουνε τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ στὴ νέα μας γλῶσσα. Κάθ' ἐπιπολαιότητα καὶ κάθε πρόχειρος ἀντιπνευματικὸς ὑπολογισμὸς εἶναι ἀσυγχώρητα λάθη.

Καὶ θὰ νιώσουμε ἀκόμη βαθύτερα ὅλη τὴ σημασία, ποῦ ἔχει μιὰ πραγματικὴ ἀναγέννηση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὴ χώρα μας, ἂν προσπαθήσουμε νὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὸ αὐριο τοῦ τόπου μας καὶ τοῦ λαοῦ μας μέσα στὴ σημερινὴν Εὐρώπη καὶ μέσα στὸ σημερινὸ γενικὸ κόσμος, ποῦ τόσο ἀγριοὶ ἀνταγωνισμοὶ τὸν αἱματοκυλοῦν, ποῦ τό-

σο σκοτεινή και άβέβαιη γίνεται ή μοίρα μας και τόσο άγωνία κατέχει τις ψυχές μας.

19. Είναι φανερό, πώς με την εξέλιξη και τῶν ὕλικῶν και τῶν πνευματικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς μας ή Ἑλλάδα ὀλοένα παύει πιά νά εἶναι μιὰ καθυστερημένη ἐπαρχιακή γωνιά τῆς Εὐρώπης στά σύνορα τῆς ἀνατολίτικης βραδυπορίας πρὸς τὸ σύγχρονο πολιτισμό. Οἱ μεγάλοι οἰκονομικοί και κοινωνικοπολιτικοὶ ἀνταγωνισμοὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου ἔχουν ἄμεσον ἀντίχτυπο στή ζωή μας, τὰ προβλήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωῆς εἶναι και προβλήματα δικά μας και ὄλο τὸ οἰκονομικὸ ὑπόστρωμα, καθὼς και τὸ ὀργανωτικὸ και πνευματικὸ ἐποικοδόμημά μας, ἐπηρεάζεται γοργὰ και ἄμεσα ἀπὸ τις ροπές, τις μετὰπτωσεις, τοὺς ἀνταγωνισμούς, ποὺ συγκλονίζουνε και καθορίζουνε και διαμορφώνουνε τὴ σύγχρονη ζωή.

Ἡ Ἑλλάδα βέβαια εἶν' ἕνας τόπος μικρός, ὁ λαός μας ὀλιγάριθμος, ή δυναμική τῆς ὕλικῆς μας ὑπόστασης δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νά παίζουμε βαρυσήμαντο, καθοριστικὸ και πρωτογενετικὸ ρόλο στις κατευθυντήριες γραμμές τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ. Ἀκολουθοῦμε πάντα, ὡς τώρα τουλάχιστο, ἀφομοιώνουμε καλὰ ή κακά, βαθιὰ ή ξώπετσα, ξεγελιούμαστε, λαχανιάζουμε, παραστρατοῦμε, ἀγωνιζόμαστε με δυσκολία νά κρατήσουμε στά χέρια μας τὴ μοίρα μας.

Μέσα στις νέες μορφοπλασίες τῆς ὀμαδικῆς ζωῆς, τὰ νέα οἰκονομικά, πολιτικά, κοινωνικά και πνευματικά καθεστῶτα, ποὺ δημιουργιοῦνται ἀπὸ τις τεράστιες ἀνταγωνιστικές κινητήριες δυνάμεις τοῦ σημερινοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, με δυσκολία μπορούμε νά ξεχωρίσουμε ποιοδ θά εἶναι τὸ αὔριο τῶν μικρῶν λαῶν, ἕνα πρόβλημα, ποὺ ἰδιαίτερα και ἄμεσα μᾶς ἐνδιαφέρει, και ἀκόμη με δυσκολία μπορούμε νά μαντέψουμε ποιοδ θά εἶναι τὸ αὔριο και ὄλης τῆς εὐρωπαϊκῆς πολυεθνίας, ποὺ σήμερα κατασπαράζεται ἀπὸ τὴ διχόνοια. Αὐτὸ εἶν' ἕνα πρόβλημα βαρὺ, ποὺ ἀξίζει νά τοῦ στρέφουμε ὀλόψυχα τὸ ἐρευνητικὸ μάτι τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, ποὺ ὀμως ξεφεύγει ἀπὸ τὰ πλαίσια τούτης ἐδῶ τῆς μελέτης.

Ὡστόσο και μέσα στά τόσο κρυφὰ και σκοτεινὰ πεπρωμένα, ποὺ με άγωνία ἀντικρύζουμε, για ἕνα πρᾶμα μπορούμε νά εἴμαστε βέβαιοι και σὲ μιὰν ἀμετάτρεπτη και ἀκλόνητην ἱστορική πραγματικότητα μπορεί ὁ ἑλληνικός λαός νά βρεῖ ἀπὸ τώρα ἕνα σταθερὸ βάθρο για τὴν αὔ-

ριανή ζωή του. Στο ότι είμαστε οί Έλληνες. Είναι χρέος μας να πιστεύουμε και να ευχόμαστε και να ενεργοῦμε, ὅσο περνάει ἀπὸ τὸ χέρι μας και τὰ σύνολο και τὰν ἄτομα, γιὰ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σημερινὸ χάος μιὰ κατάσταση ἀπὸ ἄρμονικὴν ἰσορροπία, ὅπου ὅλοι οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί, μεγάλοι και μικροί, με σεβασμὸν ἀμοιβαῖο στὴν ὑπόστασή των, με βαθιὰ συναίσθηση γιὰ τὴν ἀνθρώπινη και τὴν εὐρωπαϊκὴν «ἀλληλεγγύη πολιτισμοῦ», με σεβασμὸ πρὸς τὸν κάθε λαὸ τὰ «λαὸ» και πρὸς τὸν κάθε ἄνθρωπο τὰν «ἄνθρωπο», νὰ μποροῦνε λαοὶ και ἄτομα νὰ βαδίσουνε πρὸς τὴν κατάχτηση νέας εἰρηνικῆς ζωῆς, πρὸς τὴν ἐξύψωση τοῦ πολιτισμοῦ μέσα σὲ μιὰν ὑπερεθνικὴ κοινότητα, ὅπου κάθε λαὸς και κάθε ἄτομο θὰ συνεισφέρει τὶς ἰκανότητές του γιὰ τὴν κοινὴν εὐτυχία.

Μὰ κι ἂν αὐτὸ δὲ γίνεῖ τώρα, κι ἂν ἄλλη μοῖρα σκληρὴ μᾶς κρύβει τὸ αὔριο, κι ἂν ἀκόμη πολλὲς γενιὲς ἄνθρωποι πρέπει νὰ ποτίσουνε με τὸ αἷμα τους και με τὸν ἰδρῶτα τους τὴ γῆ, ὡς που ν' ἀνθίσει τὸ πανέμορφο και ὄνειρευτὸ λουλούδι ἐνὸς εἰρηνικοῦ πανανθρώπινου πολιτισμοῦ, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει συνεισφέρει με τὴν ἱστορικὴ του παρουσία πάνω στὴ γῆ τέτλια στοιχεῖα ἀκατάλυτ' ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, τέτλια στοιχεῖα σημαντικὰ γιὰ τὴν αὐτοεπίγνωση και τὴν ἐξύψωση τῆς πολιτισμένης ζωῆς, ὅπου καλλιεργώντας τα, ζωντανεύοντάς τα, κρατώντας τα ψηλὰ μπροστὰ στὴ συνείδηση τῆς ἀνθρωπότητας νὰ βρίσκει με τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτὴ τωρινὴν ὑπηρεσία και μοναδικὴ συμβολή του στὸν πολιτισμὸ τὴ δικαίωση γιὰ τὴν ὑπαρξή του και νὰ γίνεται ἄξιος και σημαντικὸς συνεργάτης και συναγωνιστὴς γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς νέας ζωῆς.

Προικισμένος ἀπὸ τὴν ἱστορία με τὴν ἀτίμητην αὐτὴν ἰδιομορφία του ὁ νέος Ἑλληνισμὸς, με τὴν κληρονομιά, ποὺ κιντύνεψε νὰ τοῦ γίνεῖ ἀποπνιχτικὸς βραχνάς, μπορεῖ τώρα νὰ καταχτήσῃ μιὰ θέση τιμητικὴ μέσα στὴν πνευματικὴ πρωτοπορία τῆς σύχρονης ἀνθρωπότητας, ἂν βρεῖ τὴ δύναμη και τὸ σωστὸ δρόμο γιὰ ν' ἀξιοποιήσῃ τὴν κληροδοσιὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πρὸς τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμὸ.

Ἔτσι βρίσκει νὰ κατέχει ὁ νέος Ἑλληνισμὸς μιὰ θέση προνομιακὴ ἀνάμεσα στοὺς μικροὺς λαοὺς τῆς ~~Εὐρώπης~~ πῆς. Ἄν ξέρεῖ και ἂν μπορεῖ νὰ τὴν καταχτήσῃ.

Γιατὶ ὅμως νὰ μὴν ξέρεῖ και νὰ μὴν μπορέσει

Σάν ένα όνειρο μελλοντικό βέβαια, όχι όμως και άπραγματοποίητο, φέγγει τώρα μπροστά στα μάτια μου ένας Έλληνισμός, άξιος δημιουργικός εργάτης του σήμερα, γερά ριζωμένος άπάνω στη γή του, στα γαλανά κι εύλογημένα τουτα περιγιάλια στην ανατολική Μεσόγειο, στο κέντρο Εύρώπης, Άσίας και Άφρικῆς, μέσα στα μεγάλα έκπολιτιστικά ρέματα, που διασταυρώνονται τώρα και πάλι ανάμεσα σ' Ανατολή και Δύση, Βοριά και Νότο, ριζωμένος μέσα στη σημερινή ζωή με τό μόχτο τῆς παραγωγικῆς δουλειᾶς του δημιουργός του νέου του πολιτισμοῦ, μά και συνάμα κεντρική φωτοβόλα έστία για τις ανθρωπιστικές σπουδές σ' όλη τῆν Εύρώπη, σ' όλο τόν κόσμο.

Τί θα χρειαζότανε για να γίνει αυτό; Δουλειά πολλή, συστηματική και σκόπιμη, καθοδηγημένη από τό φώς του έπιστημονικοῦ στοχασμοῦ.

Και πρώτ' άπ' όλα θα 'πρεπε φυσικά έμεῖς οἱ ίδιοι και σαν άτομα και σαν όλότητα να κατανοήσουμε και να αίστανθοῦμε βαθιά όχι με κούφια θαματολογία και με στάση κεχηναίων, προγονόπληχτων και ψωροπερήφανων ξεπεσμένων ανθρώπων, παρά σα βαρὺ χρέος γεμάτο εϋθύνες, μά και με αυτοπεποίθηση και αυτοεπίγνωση τῆν έθνική μας αϋτήν άποστολή άπέναντι στον πολιτισμό.

Νά διερευνοῦμε, να μελετοῦμε, να κατανοοῦμε, να ξαναζωντανεύουμε όλοένα πληρέστερα, πολυμερέστερα και ουσιαστικότερα τις άξιες του αρχαίου ελληνικοῦ πολιτισμοῦ και να γονιμοποιοῦμε μ' αϋτές τῆ ζωή μας και τῆ ζωή όλων τῶν ανθρώπων πέρ' από τα έθνικά μας σύνορα, να προάγουμε τόν παγκόσμιον ανθρωπισμό με τῆν ανεχτίμητην αϋτή συμβολή μας, παράλληλα με τῆν προσπάθεια, που πρέπει να κάνουμε για να δημιουργοῦμε κι έμεῖς, ξεκινώντας από τα σημερινά δεδομένα τῆς ζωῆς μας, άξιες σύστοιχες με τῆ σημερινή θέση του έθνικοῦ μας και του πανανθρώπινου πολιτισμοῦ, να μιᾶ πραγματική «άποστολή», που μπορεί να δικαιώσει τῆν ὕπαρξη ενός λαοῦ μέσα στην πολυεθνία και τῆς Εύρώπης και τῆς ανθρωπότητας.

Όταν τό νιώσουμε αϋτό βαθιά, θα βροῦμε και τό δρόμο, που θα μάς όδηγήσει στην πραγμάτωση. Τό έργο είναι τεράστιο, μά και τεράστια έξυψωτική είναι ἡ συνειδητοποίησή του. Μπορεῖ να στυλώσει τις καρδιές, να ξυπνήσει λαχτάρες, να πυργώσει τό νοῦ σε τολμήματα και

ἔργα μεγάλα καὶ ἀπολυτρωτικά. Δεκάδες, ἑκατοντάδες, χιλιάδες πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἐρευνητές, ἱστορικοί, ἀρχαιολόγοι, φιλόλογοι. Ἡ πολιτικὴ κοινότητα, ποὺ θὰ ἔχει ζωντανὴ συνείδηση γιὰ ἓνα τέτιο ὑψηλὸ ἔργο, πρέπει νὰ χορηγήσει τὰ μέσα γιὰ τὴν πραγμάτωσή του.

Εἶναι πλάνη, πὼς ἡ ἀρχαιογνωστικὴ ἐρευνα εἶναι κορεσμένη. Ἀπεναντίας ἀπειρα μένου ἀκόμη νὰ βρεθοῦν, νὰ πρωτοκοιταχτοῦν, νὰ διακριβωθοῦν. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ κι ὅλη ἡ μεσογειακὴ περιοχὴ κρύβει ἀκόμη ἀναμφισβήτητα στοὺς κόλπους τῆς πλήθος μνημεῖα καὶ σημάδια τῆς ἀρχαίας ζωῆς. Τῆς μινωϊκῆς γραφῆς τὸ μυστήριον εἶν' ἀκόμη ἀξεδιάλυτο. Ἴσως βρίσκονται ἀκόμη χειρόγραφα κάπου κρυμμένα, ἀδιερεύνητα, ἀδιάβαστα. Πολλὰ εἶν' ἀκόμη ἀνέκδοτα. Καὶ ὅσα μνημεῖα εἶναι ὡς τώρα πολυθεωρημένα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ξανακοιτάζονται πάντα μὲ νέο πνεῦμα. Ἡ ἀνασύνθεση τῆς ὁλότητος στοὺς περισσότερους κλάδους δὲν ἔχει γίνῃ ἀκόμη ἢ πρέπει νὰ ξαναγίνῃ ἀπὸ νέα σκοπιά. Οἱ πολυποίκιλες ἐπαφές καὶ ἀλληλοεξάρτησεις καὶ ἡ αἰτιακὴ ἀλληλουχία τῶν μορφῶν τοῦ πολιτισμοῦ ἀνάμεσα στοὺς λαούς, ποὺ ἔζησαν στὶς ἀνατολικομεσογειακὲς χώρες καὶ πέρ' ἀκόμη, μένου σὲ πολλὰ σημεῖα ἀνεξέταστες καὶ σκοτεινές. Τὸ οἰκονομικὸ ὑπόστρωμα τῶν ἀρχαίων κοινωνιῶν καὶ ἡ ἐξέλιξή του ἀπὸ τίς πρωτόγονες ἀπλές μορφές τοῦ κυνηγετικοῦ ἢ νομαδικοῦ βίου ὡς τίς σύνθετες μορφές τῆς ἐμπορευματικῆς οἰκονομίας τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ ὀργανωτικὲς σχέσεις ἀπὸ τὴν πρωτόγονη ὀρδὴ καὶ τὴ γενναρχικὴ πατριὰ ὡς τὸ ἀρχαῖον ἄστυ καὶ τὸ ὑπερεθνικὸ Imperium, οἱ πολυποίκιλες μορφές, ποὺ πῆρε τὸ πνευματικὸ ἐποικοδόμημα, μυθολογία καὶ θρησκεία, δίκαιο καὶ ἠθικὴ, τέχνη, φιλοσοφία κι ἐπιστήμη στὴν ἀλληλουχία, στὴν ἀλληλοεξάρτηση καὶ τὴν ἐξελιχτικὴν ἀδιάκοπη μετάπλασή τους προβάλλουν ἀκόμη ἀνεξάντλητα καὶ ἄλυτα προβλήματα. Ἐργασία τεράστια μένει ἀκόμη νὰ γίνῃ. Καὶ τὸ χρέος πέφτει πρῶτ' ἀπ' ὅλα στοὺς "Ἕλληνες ἐρευνητές.

20. Δὲν εἶν' ὄνειρον ἀπραγματοποίητο, οὔτ' ἔξω ἀπὸ τίς ὕλικές δυνατότητες τῆς πολιτικῆς κοινότητος τῶν Ἑλλήνων, νὰ ἰδρυθεῖ καὶ σήμερ' ἀκόμη ἓνα «Ἴνστιτούτο ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν», ποὺ θὰ συγκεντρώσει καὶ θὰ κατευθύνει συστηματικὰ τούτη τὴν ἐργασία, θὰ μορφώσῃ καὶ θὰ χο-

ρηγήσει τὰ μέσα σὲ δεκάδες κι ἑκατοντάδες Ἕλληνες ἔρευνητές, ἱστορικούς, ἀρχαιολόγους, φιλόλογους, ποὺ θὰ καταπιαστοῦνε μὲ τὸ μεγάλο ἔργο. Ἐνα Ἰνστιτούτο στὴν ἀρχὴ ἑλληνικό, ποὺ μπορεῖ ὁμῶς γρήγορα νὰ πάρει καὶ διεθνικὸ χαραχτήρα μέσα στὸ νέον κόσμον, ποὺ θὰ βγεῖ ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ἄγριους ἀνταγωνισμοὺς. Γιατὶ ἓνα πρᾶμα εἶναι βέβαιο. Ἀπὸ τοὺς δρόμους, ποὺ ἄνοιξαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι, θὰ περάσει ἀναγκαστικὰ γιὰ νὰ βαδίσει παραπέρα κι ὁ νέος κόσμος, ἂν πρόκειται νὰ σημαίνει συνέχεια καὶ προκοπὴ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὄχι ξαναγύρισμα σὲ περασμένα σκοτάδια καὶ βαρβαρότητα.

Δὲν εἶν' ὄνειρο ἀπραγματοποίητο ἓνα «Διεθνικὸ Ἰνστιτούτο ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν» μ' ἔδρα τὴν Ἀθήνα, ποὺ θὰ συγκεντρώσει καὶ θὰ συστηματοποιήσει τίς ἀνθρωπολογικές, ἐθνολογικές, ἀρχαιολογικές, οἰκονομολογικές, λαο-λογικές, κοινωνιολογικές, θρησκευολογικές, τεχνοῖστορικές, φιλολογικές, γλωσσολογικές, ἐπιστημολογικές καὶ φιλοσοφικές μελέτες γύρω ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τῶν ἀρχαίων ἀνατολικομεσογειακῶν λαῶν, ποὺ θὰ ἐκδίνει, θὰ σχολιάζει, θὰ ἐρμηνεύει τὰ κείμενα καὶ ὅλα τὰ μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν καὶ ἀπ' ὅπου θὰ φωτίζεται, θὰ πλουτίζεται καὶ θὰ καθοδηγιέται ὅλη ἡ μορφωτικὴ ἐργασία, ποὺ στηρίζεται στὴ μελέτη καὶ ἀναβίωση τῶν ἀξιῶν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ὁ δρόμος ἀνοίγεται μπροστὰ μας πλατύς, μὲ ἀπέραντη προοπτικὴ. Ὅταν ἓνας λαὸς ἔχει μπροστὰ του ἀνοιχτὸν ἓναν τέτιο δρόμο, μπορεῖ ν' ἀντλήσει πίστη καὶ δύναμη ψυχοκινητικὴν ἀνεξάντλητη, ν' ἀτενίσει μὲ σοβαρές καὶ καλές ἐλπίδες καὶ μὲ θάρρος τὸ αὔριο καὶ νὰ βαδίσει αἰσιόδοξα καὶ μὲ αὐτοπεποίθηση πρὸς μιὰν ἀνώτερη δημιουργικὴ δραστηριότητα.

Ἡ δημιουργικὴ αὐτὴ δραστηριότητα στὴν περιοχὴ τῶν πνευματικῶν ἀγώνων καὶ τῶν πνευματικῶν ἔργων θὰ ὑποβοηθήσει ὄχι μὲ τὴν παθητικὴ «θέα», παρὰ μὲ τὴν ἐνεργητικὴ διεξόδου στὰ περασμένα, ἓνα νέον ἀνθίσμα τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἔτσι ὁ νέος Ἑλληνισμὸς θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ πλαστοουργήσει νέα ἔργα καὶ στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας, ποὺ νὰ εἶναι προέχταση ἀπὸ τὴ δημιουργικὴν ἐνέργεια τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, τὴν τόσο πολύτιμη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ.

Μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς τέτιας προοπτικῆς καὶ τοῦτες ἔδω οἱ ἐργασίες ποὺ κάνουμε τώρα ἡμεῖς, ὅσο κι ἂν εἶναι

ἄτελες, δὲν εἶναι ἄχρηστες. Ἄρκεῖ νὰ γίνονται μὲ βαθιὰ συναίσθηση γιὰ τὴν εὐθύνη μας καὶ νὰ προσπαθοῦν μὲ εὐλικρίνεια νὰ ἑναρμονιστοῦν μὲ τὶς ζωτικὲς ἀνάγκες καὶ τὴ γραμμὴ τῆς προκοπῆς καὶ τῆς ἐξύψωσης τοῦ λαοῦ μας, ὄλου τοῦ λαοῦ μας καὶ ὄχι μιᾶς μικρῆς «πνευματικῆς ἀριστοκρατίας», ποῦ ὄντας ξεκολλημένη ἀπὸ τὸ λαό, ὄχι ὀργανικὰ ἑνωμένη μαζί του καὶ ξένη ἀπ' αὐτόν, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρά μιὰ μιμητικὴ οὐραγία τῆς εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς ἡγεσίας, ἕνας ξιπασμένος παπαγαλισμός, ἕνας λαχανιασμένος πνευματικὸς σνομπισμός. Μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς τέτιας ἐξελιχτικῆς προοπτικῆς νομίζω, πὼς βρίσκεται καὶ ἡ ἀπάντηση στ' ἀρχικὰ ἐρωτήματα, ποῦ μοῦ ἔδωκαν ἀφορμὴ νὰ πῶ τούτους ἐδῶ τοὺς στοχασμοὺς γιὰ τὴ σημερινὴ θέση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ τωρινὸ εἰδικὸ χρέος μας εἶναι, στηριγμένοι σὲ μιὰ δυναμικὴ ρεαλιστικὴ θεώρηση τοῦ ἱστορικοῦ «γίνεσθαι», νὰ «κατανοήσουμε» ὅσο μποροῦμε βαθύτερα, νὰ «ἐρμηνέψουμε» ὅσο μποροῦμε πολυμερέστερα καὶ ἀντικειμενικότερα, νὰ «μετουσιώσουμε» σὲ μιὰ πιστὴ μὰ καὶ ζωντανὴ μετάφραση στὴ νέα μας γλῶσσα τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, χωρὶς νὰ ξεχνᾶμε οὔτε μιὰ στιγμή, πὼς τὸ λαὸ πρέπει ν' ἀνεβάσουμε, γι' αὐτόν πρέπει νὰ δουλεύουμε, ἀπ' αὐτόν ν' ἀντλοῦμε καὶ σ' αὐτόν νὰ ξαναγυρίζουμε πάντα. Ἔτσι μόνον οἱ ἀξίες τῆς ἱστορικῆς μας ζωῆς μποροῦν νὰ γίνουνε σπέρματα καὶ παρορμήματα γιὰ νέα δημιουργία καὶ ἀτομικὴ καὶ ὁμαδική. Καὶ ἀνάμεσα στὶς ἀξίες αὐτὲς ἐξαιρετικὴ θέση κατέχουν ἀναμφισβήτητα καὶ τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτωνας σὰ δημιουργικὴ προσωπικότητα.

ΚΕΦ. Β'. Μερικοί στοχασμοί για τὸν Πλάτωνα.

1. Ὁ Πλάτωνας παίρνει ὀλοένα κεντρικότερη θέση στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς στὰ τελευταῖα χρόνια. Καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴ ροπὴ τους.

Μέσα στὴ θετικοῖστορική περίοδο τοῦ περασμένου αἰῶνα γεννήθηκαν ἢ διερευνήθηκαν πλατιὰ τρία πλατωνικά προβλήματα. Τὸ πρόβλημα γιὰ τὴ γνησιότητα τῶν ἔργων, ποὺ μᾶς ἔχουνε παραδοθεῖ μετ' ὄνομά του, τὸ πρόβλημα γιὰ τὴ χρονολογικὴ σειρά, ποὺ γράφτηκαν τὰ ἔργ' αὐτά, καὶ τὸ πρόβλημα γιὰ τὴν ἴδια τὴν προσωπικότητα τοῦ Πλάτωνα, γιὰ τὰ καθέκαστα ἀπὸ τὴ ζωὴ του καὶ τὴ δράση του, γιὰ τὴ σχέση ποὺ εἶχεν ἢ διανόησή του μετὰ ἱστορικὰ γεγονότα, μετὰ πνευματικὰ κινήματα καὶ μετὰ τοὺς ἄλλους στοχαστὲς τοῦ καιροῦ του.

Τὰ προβλήματα αὐτὰ δὲν τὰ γεννάει ἀπλὴ «περιέργεια» ἐπιστημονική, οὔτε ὁ κόπος, ποὺ ἔγινε γιὰ τὴ διερεύνησή τους, πῆγε χαμένος. Ἀπεναντίας, ἂν σήμερα μποροῦν νὰ γίνονται γύρω ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὴ φιλοσοφία του ἔργασίες συνθετικὲς καὶ ἀναπλαστικὲς γιὰ τὴν ὁλότητα τῆς φιλοσοφίας του καὶ γιὰ τὴν προσωπικότητά του, αὐτὸ τὸ χρωστᾶμε στὴν τεράστιαν ἐκείνη διερευνητικὴ δουλειά, ποὺ ξεκαθάρισε ἄρκετὰ τοῦτα τὰ προβλήματα.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο πρόβλημα γιὰ τὴ γνησιότητα τῶν ἔργων του, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ περίοδο γεμάτη ὑποψίες, ἄρνηση καὶ ἀθέτηση πολλῶν ἔργων καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ, ἐπικράτησεν ἡ ἀντίθετη τάση καὶ σήμερα ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν διαλόγων εἰκοσιοχτῶ ὡς τριάντα ἀναγνωρίζονται γιὰ γνήσιοι καὶ ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ σπουδαῖες ἀπὸ τίς «ἐπιστολές» του.

Τὸ δεύτερο πρόβλημα γιὰ τὴ χρονολογικὴ κατάταξη, ἀκόμη πιὸ σημαντικὸ καὶ πιὸ δύσκολο ἀπὸ τὸ πρῶτο, ἂν καὶ δὲν ἔφτασε οὔτε μποροῦσε νὰ φτάσει σὲ ὀριστικὴ καὶ γενικὰ παραδεχτὴν ὁμοιόμορφη λύση, ὅμως μετ' ἀντικειμενικὰ γλωσσικὰ τεκμήρια προπάντων σὲ συνδυασμὸ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν διαλόγων καὶ πρὸς ἄλλα ἔξωτερικὰ χρονολογικὰ σημάδια ἔφερε τοὺς περισσότερους

έρευνητές σε συμφωνία, τουλάχιστο για τή σειρά από μερικές ομάδες έργα, που τοποθετιούνται στη νεανική, στην άντρική και στη γεροντική ηλικία του Πλάτωνα και δείχνουνε πολύ χαρακτηριστικά τήν πορεία του στοχασμού του, τήν πάλη του με τὰ προβλήματα και τὸ συσχετισμὸ με τὰ πολιτικοκοινωνικά γεγονότα και τις παράλληλες πνευματικές ροπές του καιρού του.

Και τὸ τρίτο πρόβλημα για τή ζωή του Πλάτωνα και τήν προσωπικότητά του, ἂν και οἱ πληροφορίες, που ἔχουμε, εἶναι πολύ λίγες, ὡστόσο διερευνήθηκεν ἄρκετά, ἔτσι που ὁ Βιλαμόβιτς μπόρεσε νὰ γράψει τὸ δίτομο ἔργο του, ὅπου προσπαθεῖ ν' ἀναπαραστήσει τή ζωή και τὸ ἔργο του Πλάτωνα σὲ στενή συσχέτιση μεταξύ τους.

Στὰ τελευταῖα ὅμως χρόνια ἡ ἀλλαγὴ, που ἔγινε στὴν κοσμοθεωρητικὴν ἀποψη και στὴ μεθοδικὴ τῆς ἔρευνας, ὅπως τὴν περιγράψαμε στὸ περασμένο κεφάλαιο, δίνει μιὰ καινούργια θέση στὶς πλατωνικὲς μελέτες. Ὁλοένα, καθὼς εἶπαμε, ὑψώνεται ὁ Πλάτωνας και ἡ διανόησή του σὲ κεντρικὴ «ἔστια» του ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ. Σ' αὐτὴ συντρέχουν ὅλες οἱ πνευματικὲς δημιουργικὲς δυνάμεις τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς στὸ ἀποκορύφωμά της και συνθέτουνται σὲ μιὰν ἐξαισια πλαστουργία, που σημαίνει τὴν ὑπέρτατην ἀνάταση του ἑλληνικοῦ νοῦ πρὸς τὸ φῶς τῆς αἰώνιας ἀλήθειας.

Τούτη ἡ ἀποψη ὀλοένα περισσότερο κυριαρχεῖ και ἀνάμεσα στοὺς Γάλλους και τοὺς Ἄγγλους ἔρευνητές, που ἡμεῖς ἐδῶ τόσο λίγο τοὺς προσέχουμε και τοὺς παρακολουθοῦμε, μὰ προπάντων ἐπικρατεῖ ἀνάμεσα στοὺς Γερμανοὺς φιλόλογους.

2. Εἶναι ἀναμφισβήτητο, πὼς ἡ τάση αὐτὴ με τὴν ἀγάπη, που τὴν ἐμψυχώνει για τὸ θέμα της, με τὴν προσπάθεια που κάνει για νὰ κατανοήσῃ, νὰ ἐρμηνέψῃ και νὰ ζήσῃ τὴν προσωπικότητα και τὸν πνευματικὸ ἄθλο της, με τὴν προσπάθεια, με τὴν προσοχή, που δίνει στὴν ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ κοινότητα και τὸ ἀτομικὸ ἐγώ, κατορθώνει κι ἐδῶ, ὅπως και σ' ἄλλα ἐπίπεδα τῆς ἔρευνας του ἀρχαίου βίου, νὰ φωτίζει πολλὰ προβλήματα που δὲν τὰ πρόσεχαν πρὶν ἢ τ' ἄφηναν ἄλυτα.

Ὡστόσο και στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχουμε πολλὲς ἀφορμὲς νὰ σταθοῦμε με κριτικὸ μάτι ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν τάση

και να τονίσουμε τους κιντύνους, που είδαμε να ύψώνονται μπροστά μας στην πρώτη γενικότερη εξέταση, που έκαμαμε γι' αυτή την κοσμοθεωρητική ένατένιση και τη μεθοδική.

Ἡ γενική ιδεαλιστική και μεταφυσική κατεύθυνση, που την έμπνέει, την κάνει, έστω και ύποσυνείδητα, να ύποτιμάει σε πολλά σημεία την πραγματικότητα, να ξεκολλάει πρόσωπα και ιδέες από την αίτιακήν εξάρτησή τους, να κάνει πολλές φορές αυθαίρετην έπιλογή και ύποκειμενική σύνδεση κι έρμηνεία τών στοιχείων, να ύποβάλλει δικό της νόημα σ' αυτά, να φωτίζει μονόπλευρα τὸ αντικείμενο τῆς έρευνας και να ύποκαθιστᾶ φανταστικές κατασκευές στη θέση του ιστορικού δεδομένου.

Κι έδῶ λοιπόν ύψώνεται σοβαρότατος ὁ κίντυνος να πλάσσουμε ἕναν «πλατωνικό μῦθο» και να τοποθετήσουμε δικά μας δράματα στη θέση του ιστορικού δεδομένου και αναποδογυρίζοντας την ιστορία να βγάλουμε ἄξαφνα τὸν Πλάτωνα μαθητῆ και ὄπαδὸ του Heidegger λογουχάρη.

Τὸ ύποκειμενικὸ δέν εἶναι καθόλου ἄχρηστο, ἀπεναντίας εἶναι πολύτιμο σὰν καινούργια δημιουργία, ἄρκει να παρουσιάζεται συνειδητᾶ σὰν τέτλια. Ἐπικίντυνο και βλαβερό γίνεται, ὅταν έρχεται να ύποκαταστήσει την ιστορική γνώση.

Γι' αὐτὸ δὲ νομίζω περιττό, τῆ στιγμή μάλιστα που εμεῖς οἱ Ἕλληνες έχουμε την εὐγενική πρόθεση και τῆ δικαιολογημένην ἀξίωση να πάρουμε στὰ χέρια μας με θάρρος και ἀνεξαρτησία τῆ διερεύνηση του ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, να προσπαθήσουμε να θέσουμε και σχετικὰ με τὸν Πλάτωνα και τῆ φιλοσοφία του μερικὲς βασικὲς ἀρχές, που θὰ καθοδηγήσουνε τῆ έρευνά μας.

Πιστεύω, πὼς ἡ γενική ἐκείνη κοσμοθεωρητική και μεθοδική τοποθέτηση, που τῆν έχαραχτήρισα παραπάνω με τ' ὄνομα του δυναμικοῦ ρεαλισμοῦ, μᾶς παρέχει τ' ἀσφαλέστερα μέσα για να φτάσουμε στο σκοπὸ μας. Ἀπὸ μιὰ τέτλια τοποθέτηση, ἄς ἐπιχειρήσουμε έδῶ μέσα στὰ στενὰ σύνορα τῆς εἰσαγωγικῆς αὐτῆς σημείωσης να διατυπώσουμε, έστω και πολὺ συνοπτικά, τὰ βασικὰ αἰτήματα σχετικὰ με τῆν έρευνα του Πλάτωνα και του έργου του.

Ἄς πάρουμε κάποιαν ἀπόσταση και ἄς κοιτάξουμε τὸ πρόβλημα στὰ πιδὸ γενικὰ και ἀπλοποιημένα στοιχεῖα του.

3. Ὁ Πλάτωνας παρουσιάζεται μπροστά στα μάτια τοῦ ἐρευνητῆ καὶ τοῦ θεατῆ σὰ μιὰ πολυσύνθετη προσωπικότητα. Ὁ Dilthey τὸν ὀνόμασε «τὴν πιὸ αἰνιγματική καὶ περίπλοκη μορφή τῆς ἀρχαιότητος». Σὲ μιὰν ἐξαίσια δημιουργική στιγμή τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας γενικά, δηλαδή στὰ τέλη τοῦ πέμπτου καὶ στοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ τέταρτου προχριστιανικοῦ αἰῶνα, ὑψώνεται ἡ μορφή τούτη τόσο πλούσια, τόσο δυνατή καὶ τόσο πολύτροπη, ὅπου τὸ γραφτὸ ἔργο, ποὺ μᾶς ἄφησε, ἀχτινοβολεῖ ὡς σήμερα σὰν ἓνα μυριόπλευρο μπριλλιάντι, ποὺ ὅσο σκαλίζεται, τόσο περισσότερο φέγγει, καὶ ὅσο περισσότερο τὸ ἐξετάζει ὁ ἐρευνητικὸς νους, τόσο περισσότερο ξεσκεπάζει τίς μυστικές πηγές τῆς αείζωης λάμψης του.

Τόσον ὅμως ἔχουμε κι ἐμεῖς χρέος νὰ μὴ θαμπωνόμαστε καὶ νὰ κρατοῦμε καθαρὸ καὶ διάφανο τὸ φακὸ τῆς θεώρησής μας, γιὰ νὰ μὴν παραμορφώνουμε τὸ θέαμα.

Καὶ ἡ πιὸ δημιουργική, καὶ ἡ πιὸ δυναμική, καὶ ἡ πιὸ πλούσια προσωπικότητα εἶναι γέννημα τοῦ καιροῦ της καὶ τοῦ τόπου της καὶ ὅσο κι ἂν ξεπερνᾷ τὰ σύνορα αὐτὰ καὶ καταχτάει μὲ τὴ δράση της διάρκειά στοῦ χρόνου καὶ ἀξία παραμόνιμη, μένει πάντα σχετική καὶ πάντα αἰτιοκρατημένη.

«Κατανόηση» κι «ἐρμηνεία» δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σωστή στὴ βάση της, ἂν δὲ συλλάβει τὸ σχετικὸ καὶ τὸ αἰτιοκρατημένο, ὅσο κι ἂν παρουσιάζεται γι' ἀπόλυτο καὶ πηγαῖο καὶ πρωτόφαντο.

Ὁ Πλάτωνας καὶ τὸ ἔργο του εἶν' ἓνα ἱστορικὸ δεδομένο. Κοιτάζοντας στοῦ σύνολό τους τὰ ἱστορικὰ δεδομένα ξεχωρίζουμε μέσα σ' αὐτὰ τρία βασικὰ στοιχεῖα.

α) Δημιουργήματα κοινοσυνειδησιακά, ποὺ τὰ παράγει ἡ ὁμαδική συνείδηση μὲ τίς στενότερες ἢ πλατύτερες ὁλότητές της, ἀπὸ τὴν πρωτόγονη ὀρδὴ καὶ πατριὰ ὡς τὸ ὑπερεθνικὸ κράτος. Ἡ γλῶσσα, ὁ μῦθος, ὁ θρύλος, ἡ παράδοση, ἡ θρησκεία, τὸ ἔθιμο, τὸ δίκιο, οἱ κανόνες τῆς διαγωγῆς, ἡ οικονομικὴ ὀργάνωση, ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση (οἰκογένεια, κοινότητα, κράτος), τὸ ἐργαλεῖο, τὸ σπίτι, τὸ ντύσιμο, τὸ βιοτεχνικὸ δημιούργημα γενικά, τὸ διακοσμητικὸ μοτίβο, ἡ τέχνη (χορὸς, μουσική, ἄγαλμα, ναός, ζωγραφιὰ), ἡ πρωτόγονη ἐπιστημονικὴ γνώση, ἡ λαϊκὴ κοσμοθεωρία, ἡ ὁμαδικὴ ἐνέργεια (πόλεμος, μετανάστευση, ἐπανάσταση, εἰρήνη), παρουσιάζονται στὴν ἀρχέγονη διαμόρφωσή τους

ἢ καὶ σ' ὅλη τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τους σὰ δημιουργήματα ὁμαδικά, κοινοσυνειδησιακά.

Ἡ διερεύνησή τους δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ παρὰ μόνο ἀνὰ ἀναλύσουμε καὶ διερευνήσουμε τὴν ὁμαδικὴ ζωὴ καὶ τὴν ὁμαδικὴ συνείδηση στὴ σχέση τους μὲ τὸν ὕλικό κόσμο καὶ στὴν πάλῃ τους γιὰ τὴ συντήρηση, τὴν ὀργάνωση καὶ τὴν προαγωγή τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης.

Ὅλες οἱ ἐπιστῆμες, ποὺ διερευνοῦν τὰ κοινοσυνειδησιακά δημιουργήματα, εἰν' ἐπιστῆμες κοινωνικὲς καὶ ἡ μεθοδική τους δὲν μπορεῖ νὰ εἰν' ἄλλη παρὰ ἡ κοινωνιολογική.

β) Δημιουργήματα ἀτομικοσυνειδησιακά, τὰ ἔργα ὀρισμένων ἀνθρώπων. Μέσα στὴν ὁμαδικὴ ζωὴ μὲ τὸ πέρασμα τῆς σὲ συνθετότερες μορφές καὶ μὲ τὸν καταμερισμὸ καὶ τὴν εἰδίκεψη τῆς δουλειᾶς, παρουσιάζουντ' ἔργα, ποὺ πηγάζουν ἀπ' ὀρισμένα ἄτομα, προσωπικότητες, ποὺ ἐνεργοῦν καὶ δημιουργοῦν σ' ἓνα ἢ περισσότερα, στενότερα ἢ πλατύτερα, ἐπίπεδα τῆς ζωῆς. Ἡ θρησκεία, ποὺ φέρνει τ' ὄνομα τοῦ ἱδρυτῆ τῆς, λ.χ. ὁ Χριστιανισμὸς, ὁ Βουδδισμὸς, ὁ Μωαμεθανισμὸς, ἡ νομοθεσία, ποὺ φέρνει τ' ὄνομα ἑνὸς κοινωνικοῦ ὀργανωτῆ (λ.χ. ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνα), ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια, ποὺ πηγάζει ἀπὸ ἓνα μεγάλο πολιτικὸ (λ.χ. ἡ πολιτικὴ δράση τοῦ Περικλῆ), τὸ καλλιτεχνικό, ἐπιστημονικὸ ἢ φιλοσοφικὸ ἔργο, ποὺ φέρνει τ' ὄνομα ἑνὸς καλλιτέχνη, ἐπιστήμονα, φιλόσοφου (λ.χ. ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλη, ἡ Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη, ἡ «Πολιτεία» τοῦ Πλάτωνα), εἶναι δημιουργήματα ἀτομικῆς συνείδησης. Ἡ διερεύνησή τους παρουσιάζει τώρα διπλὴ πλευρά. Ἡ μιὰ εἶναι ἡ σχέση τους μὲ τὰ κοινοσυνειδησιακά στοιχεῖα τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τόπου των, ἡ ἄλλη εἶναι ἡ σχέση τους μὲ τὸ δημιουργό τους. Γιατὶ τώρα μὲ τὴν ὕψωση τῆς ἀτομικῆς συνείδησης στὴ σφαῖρα τῆς δημιουργίας, ποὺ φέρνει τὴ σφραγίδα τῆς προσωπικότητος, ἔχουμε μπροστά μας ἓνα τρίτο ἱστορικὸ δεδομένο, καὶ αὐτὸ εἶναι:

γ) Ὁ δημιουργός. Ὁ ἱδρυτῆς τῆς θρησκείας, ὁ πολιτικὸς ὀργανωτῆς, ὁ νομοθέτης, ὁ καλλιτέχνης, ὁ ἐπιστήμονας, ὁ φιλόσοφος γίνονται καὶ αὐτοὶ ἀντικείμενα γιὰ τὴν ἱστορικὴ θεώρηση καὶ γεννοῦν προβλήματα. Ἐδῶ προβάλλει τὸ θεμελιακὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας τῶν δημιουργῶν. Ὁ μεγάλος δημιουργός εἶναι καὶ αὐτὸς δημιουργήμα κοινωνικό, ἢ εἶναι κάτι πηγαῖο, πρωτόφαντο; Εἶναι ἀποτέλεσμα συνάμα καὶ αἰτία, ἢ εἶναι κάτι ἀνάγιο καὶ ἀνε-

ξάρτητα δοσμένο, μιὰ ἐπιφοίτηση; Καί πῶς μπορεῖ νά γίνει ἡ διερεΰνησή του;

4. Ἡ ἐπιστημονική θεώρηση γιά τὸ ἀτομικὸ δημιούργημα καί γιά τὸ δημιουργὸ καί γιά τὴ σχέση ἀνάμεσά τους καί πρὸς τὰ κοινοσυνειδησιακὰ δημιουργήματα γεννάει ἀκόμη καί σήμερα προβλήματα μεθοδολογικὰ πολλὰ καί δύσκολα καί ἀπὸ πολλές πλευρὲς ἄλυτα. Ἐδῶ εἶναι ποὺ ἀνοίγεται πλατὺ τὸ στάδιο στὸν ὑποκειμενισμό, στὴ φανταστική, ποιητικὴ ἐνατένιση καί τελικὰ στὸ μυστήριο. Γιατί καί τὸ ἀτομικὸ δημιούργημα καί ὁ δημιουργὸς φαίνονται σὲ πολλοὺς σὰν κάτι, ποὺ δὲν ἐπιδέχεται ἀναλυτική θεώρηση, σὰν κάτι τὸ ἀρχέγονο, πρωτόφαντο, ἀποκαλυφτικό, καί τελικὰ ἀνεξήγητο, μυστηριακό. Σὰν ἓνα θάμα, ποὺ μόνο θεὰ συνολική, ἐκστατική ἐνατένιση, διαισθαντική διεξόδου καί ἄμεση ἀναπλαστική «βίωση» ἐπιδέχεται. Ἐδῶ εἶναι ποὺ γιά πολλοὺς κόβονται τὰ νήματα καί κάθε αἰτιακὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς κοινοσυνειδησιακῆς ζωῆς. Ἐδῶ εἶναι, ποὺ πολλοὶ ἀρνιοῦνται στὸ τέλος τέλος φανερά ἢ ἀποσκεπασμένα κάθε δικαίωμα καί κάθε ἀποτελεσματικότητα στὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση καί ἀνασύνθεση ἢ περιορίζουν τὴν περιοχὴ τῆς στὸ νὰ διερευνᾶ κι ἐξακριβώνει στοιχεῖα ἐξωτερικὰ καί δευτερεύοντα, συμπληρωματικὰ καί στὸ βάθος ἀσήμαντα γιά τὴν «κατανόηση» καί τὴν «ἐρμηνεία» καί τὴ «βίωση». Ἐδῶ εἶναι ποὺ πολλοὶ ἐπικολλοῦν στὴν ἐπιστημονικὴ θεώρηση τὴν ἐτικέττα τῆς «ἐπιστημονικῆς περιέργειας», γιά νὰ πάρουν τὸ δικαίωμα νὰ τὴν καταφρονοῦν καί νὰ τὴν ξεγράφουν.

Ὡστόσο μιὰ τέτια στάση, ποὺ ἰσοδυναμεῖ οὐσιαστικὰ μὲ παραίτηση ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση τοῦ ἱστορικοῦ δεδομένου στὴν ἀτομικοποιημένη περιοχὴ του, γεννάει πολλὴν ὑποψία, πῶς εἶναι μιὰ μορφή «φυγῆς» ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ πραγματικοῦ στὸν κόσμον τοῦ πόθου καί τοῦ ὄνειρου, ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἱστορίας καί τῆς ἐπιστήμης στὸν κόσμον τῆς ποίησης καί τῆς μυθοπλαστίας. Καί ὅταν γίνεται αὐτό, ξέρουμε, πῶς ὑπάρχουν ὀρισμένα κοινωνικὰ αἷτια ποὺ τὸ γεννοῦν.

Ὅσοι ὅμως δὲν ἐννοοῦν νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση καί τὴ θεωροῦν σὰν τὸ πιὸ δυνατόν ὄπλο τοῦ ἀνθρώπου, ὅσοι δὲν ἐννοοῦν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καί νὰ κρύψουν τὸ κεφάλι τους στὴν ἄμμο

σάν τήν στρουθοκάμηλο, παρὰ τολμοῦν ν' ἀντικρίζουνε μ' ἀνοιχτά μάτια τήν κάθε πραγματικότητα, νά τή γνωρίσουνε στή νομοτέλειά της γιά νά ὑποβοηθήσουνε τήν κυριάρχησή της, αὐτοί θά κοιτάξουνε τὸ κάθε τι, ποῦ παρουσιάζεται σά μυστήριο, ὡς που νά τὸ κατανοήσουν. "Ἐτσι ἐνέργησεν ὁ ἀνθρώπινος νους μαζί με τὸ ἀνθρώπινο χέρι, γιά νά βγάλει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ σπηλιά καὶ τὴ βαλανηφαγία καὶ νά τὸν φέρει ἐκεῖ, ποῦ βρίσκεται σήμερα. "Ἄν τὸ σήμερα τοῦτο φαίνεται τόσο μαῦρο, σκληρό, ἄγριο, βάρβαρο καὶ ἀπάνθρωπο, ὅμως βρίσκεται στὸ δρόμο τοῦ τελειωτικοῦ λυτρωμοῦ.

Ὁ ματωμένος δρόμος θά φέρει στή λύτρωση μόνο μετὴν καθοδήγηση τοῦ νοῦ, γιατί μόνος αὐτὸς θά δώσει στὸν ἄνθρωπο τὰ μέσα γιά νά ὑποτάξει ὀριστικὰ τὴ σκοτεινὴ μοῖρα, ποῦ τὸν κατασπαράζει. Μὰ τοῦτο εἶναι ἄλλος λόγος μακρὺς, ποῦ θά μᾶς ἔβγαζ' ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα μας.

"Ἄν λοιπὸν στρέψουμε τὴν ἐπιστημονικὴ ματιὰ πρὸς τὴν κατανόηση τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῶν ἔργων του, τί μπορούμε νά ἐπιτελέσουμε;

Τὸ πρῶτο ἐρώτημα, ποῦ γεννιέται, εἶναι τοῦτο: Ὑπάρχει μιὰ γραμμὴ, ποῦ νά ξεχωρίζει ἀπόλυτα τ' ἀτομικὰ δημιουργήματα ἀπὸ τὰ κοινοσυνειδησιακά; Εἰδολογικὴ διαφορά μορφῆς ἢ οὐσίας δὲν ὑπάρχει καταρχὴν ἀνάμεσόν τους. Ἐνας λαϊκὸς μῦθος, ἓνα λαϊκὸ τραγούδι, ἓνας λαϊκὸς θρησκευτικὸς χορὸς ἢ ἓνας λαϊκὸς θρησκευτικὸς ὕμνος παρουσιάζουνε τὰ ἴδια γνωρίσματα, ποῦ ἔχει τὸ ἀτομικὸ ἔργο, μόνο ποῦ τὸ τελευταῖο τὸ συνοδεύει ἓνα ὄνομα. Ἐχουνε περιεχόμενο καὶ μορφή σὲ ἁρμονικὴν ἀντιστοιχία, πολλές φορές ἀξιοθάμαστη, ἔχουνε παγιωμένην ὁλότητα, παρ' ὅλη τὴ ρευστότητά τους. Ἐσχατος φορέας καὶ πηγὴ τῆς δημιουργίας εἶναι καὶ σ' αὐτὰ κάποια ἀτομικὴ συνείδηση, ποῦ βρίσκεται ὅμως τόσο κοντὰ καὶ σὲ τόσον ἄμεσην ἐπαφὴ στὴν κοινὴ συνείδηση καὶ δέχεται τόσο ἄμεσα τὴν ἐπίδρασή της, ὅπου τὸ δημιούργημα καὶ πηγάζει ἄμεσα ἀπὸ τὴν κοινὴ συνείδηση καὶ τὴν ἀντικαθρεφτίζει καὶ χύνεται μέσα σ' αὐτὴ καὶ γίνεται ἓνα μαζί της. Αὐτὴ μάλιστα τὸ δουλεύει μετὴ τὴ χρῆση καὶ τὴν ἐπανάληψη, τὸ στρογγυλώνει, τὸ συμπληρώνει, τὸ μεταμορφώνει, τὸ κάνει ὁλοένα πιὸ τέλειο, ἔτσι ποῦ στὸ τέλος εἶναι πραγματικὰ ἔργο τῆς ὁμαδικῆς συνείδησης. Βέβαια μετὴ τὴν ἐξέλιξη, τὴν κοινωνικὴ διαφοροποίηση καὶ τὸν καταμερισμὸ τῶν ἔργων εἰδικὲς ὁμάδες καὶ

ατομικές συνειδησες γίνονται σὲ πολλὰ ἐπίπεδα οἱ πηγές τῆς δημιουργίας καὶ φτάνουμε σ' ἓνα σημεῖο, ὅπου τὰ ἔργα σφραγίζονται σχεδὸν πάντα μ' ἓνα ὄνομα. Καὶ τότε οἱ εἰδικές ομάδες ἢ τ' ἄτομα χρησιμοποιώντας τὰ δημιουργημένα κοινοσυνειδησιακὰ στοιχεῖα, τὰ συνθέτουμε σὲ νέες μορφές, τελειοποιοῦν τὰ εἶδη ἢ καὶ δημιουργοῦν νέα.

Τὸ ἔργο τῆς ἀτομικῆς δημιουργίας εἶναι μιὰ προέχταση τῆς κοινοσυνειδησιακῆς. Τὸ ὕλικό καὶ ἡ ἄμεση ἢ ἀπώτερη πηγή τῆς ἀτομικῆς δημιουργίας παραμένει πάντα τὸ κοινοσυνειδησιακὸ δημιούργημα. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχαία τραγωδία καὶ αὐτὸς ὁ Παρθενώνας, ἡ Ἄθηνᾶ τοῦ Φειδία, ὁ φιλοσοφικός διάλογος τοῦ Πλάτωνα εἶναι βλαστήματα, ποῦ ἡ ρίζα τους βρίσκεται σ' ἔργα κοινοσυνειδησιακά.

Τότες λοιπὸν μπαίνει ἓνα καινούργιο ἐρώτημα: Ποιὰ εἶναι ἡ προσωπικὴ συμβολὴ τοῦ δημιουργοῦ; Ποῦ ἀρχίζει τὸ νέο, τὸ ἀποκαλυπτικό, τὸ μυστηριακὸ τῆς προσωπικῆς δημιουργίας;

5. Γιὰ νὰ δοθεῖ ἀπάντηση σ' αὐτὸ χρειάζεται νὰ γίνῃ ἀνάλυση τῆς δημιουργικῆς προσωπικότητας. Ἔχουμε τὰ μέσα νὰ τὴν πλησιάσουμε, νὰ τὴ διερευνήσουμε στὴ γένεσή της;

Ὁ δημιουργός, ὁ κάθε μεγάλος δημιουργός, ὁ ἰδρυτὴς μιᾶς θρησκείας, ὁ πολιτικὸς ἡγέτης ἢ νομοθέτης, ὁ καλλιτέχνης, ὁ ἐπιστήμονας, ὁ ἐφευρέτης, ὁ φιλόσοφος, εἶν' ἓνας ἄνθρωπος γεννημένος μέσα σ' ἓναν ὀρισμένο καιρὸ καὶ τόπο. Κατὰ πόσο καθορίζεται ἀπὸ τὸν καιρὸ του καὶ τὸν τόπο του; Ποῦ εἶναι οἱ πηγές τοῦ νέου ποῦ φέρνει; Βέβαια ἡ δημιουργία του πηγάζει ἄμεσα ἀπὸ τὴν ψυχοσύνθεσή του. Μποροῦμε ν' ἀναλύσουμε τὰ στοιχεῖα καὶ τὴν πορεία μιᾶς δημιουργικῆς ψυχοσύνθεσης καὶ ὡς ποιοῦ βαθμὸ; Ποιές ἐπιστῆμες μποροῦν νὰ μᾶς βοηθήσουνε σ' αὐτό;

Καὶ ὁ πιὸ μεγάλος δημιουργός εἶν' ἓνας ψυχοφυσικὸς ὀργανισμός. Ὁ ψυχοφυσικὸς ὀργανισμός εἶναι κάτι ἀντικειμενικὰ δοσμένο. Εἶν' ἓνα βιολογικὸ φαινόμενο καὶ ἡ πρώτη ἐπιστῆμη, ποῦ μᾶς πλησιάζει στὸ φαινόμενο αὐτό, εἶναι ἡ βιολογία. Εἶναι συνάμα κι ἓνα ψυχολογικὸ φαινόμενο. Ἡ δεύτερη λοιπὸν ἐπιστῆμη, ποῦ θὰ μᾶς πλησιάσει σ' αὐτό, εἶναι ἡ ψυχολογία. Εἶναι ἀκόμη ἓνα κοινωνικὸ φαινόμενο. Ἡ τρίτη ἄρα ἐπιστῆμη, ποῦ θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ τὸ διερευνήσουμε, εἶναι ἡ κοινωνιολογία. Καὶ τελικὰ ἡ δράση του καὶ

ἡ δημιουργία του ἀπλώνεται μέσα σὲ μιὰ συγκεκριμένη περιοχή, λογουχάρη τῆ θρησκεία, τὴν πολιτική, τὴν τέχνη, τὴν ἐπιστήμη, τὴ φιλοσοφία. Γιὰ τὴν κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς περιοχές αὐτές καὶ τὶς ἀνθρώπινες ἐνέργειες, ποὺ κινιοῦνται μέσα σ' αὐτές, θὰ μᾶς ὀδηγήσει στὴν κατανόηση ἢ συστηματικὴ θεώρησή τους, δηλαδή ἡ θρησκευολογία, ἡ πολιτειολογία, ἡ τεχνολογία, ἡ ἐπιστημολογία, ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καὶ γενικὰ ἡ ἱστορία.

Ἡ ἀνάλυση καὶ ἡ ἀνασύνθεση μιᾶς δημιουργικῆς προσωπικότητας εἶναι ἀνάγκη νὰ καθοδηγηθεῖ ἀπ' ὅλες τὶς σχετικὲς ἐπιστῆμες. Κάθε μονόπλευρο κοίταγμα θὰ φέρει σὲ μονόπλευρα συμπεράσματα. Γιὰ τοῦτο βέβαια ἡ διερεύνηση μιᾶς δημιουργικῆς προσωπικότητας καὶ ἡ ἀνασύνθεσή της δὲν εἶν' ἔργο φαντασίας κι ἔμπνευσης παρ' ἀπαιτεῖ πολυμερῆ συγκέντρωση κι ἐξακρίβωση ἀντικειμενικῶν δεδομένων, πολὺπλευρη θεώρηση, μεγάλη ἀναλυτικὴ καὶ συνθετικὴ δύναμη. Καὶ τὸ ἔργο τοῦτο γίνεται τόσο δυσκολότερο ὅσο καὶ πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες, ποὺ ἀναφέραμε, βρίσκονται ἀκόμη στὰ πρῶτα τους ἀληθινὰ ἐπιστημονικὰ βήματα καὶ ἡ μεθοδικὴ τους ἀκόμη σὲ πολλὰ συζητιέται καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ πορίσματά τους δὲν εἶναι γενικὰ ἀναγνωρισμένα καὶ ἡ γενικὴ γνωσιολογικὴ καὶ κοσμοθεωρητικὴ ἄποψη, ποὺ θὰ πρέπει νὰ διαπερνάει καὶ νὰ συστηματοποιεῖ τὴν πολὺπλευρὴ ἐκείνη θεώρηση, δὲν εἶν' ἑνιαία.

Γιὰ ὅλ' αὐτὰ τὰ αἷτια, κοντὰ στ' ἀπώτερα κοινωνικά, μένει ἀκόμη τόσο πλατὺ περιθώριο σὲ ὑποκειμενικὲς ἐντυπώσεις, σὲ φανταστικὰ κατασκευάσματα καὶ γεννιοῦνται τόσο μεγάλες διαφορὲς στὴ θεώρηση τῶν δημιουργῶν καὶ τῶν ἔργων τους. Ὡστόσο σὲ τρία σημεῖα νομίζω, πῶς μποροῦνε ἀπὸ τώρα νὰ τεθοῦν ἀρχὲς βασικὲς, ποὺ νὰ καθοδηγοῦν τὴν ἔρευνα. α) Ἡ πρώτη ἀρχὴ λέει, πῶς δὲν μποροῦμε νὰ παραβλέψουμε οὔτε τὴ βιολογικὴ, οὔτε τὴν ψυχολογικὴ, οὔτε τὴν κοινωνιολογικὴ, οὔτε τὴν εἰδικὴ ἐπιστημονικὴ διερεύνηση γιὰ κάθε δημιουργὸ καὶ τὸ ἔργο του. β) Ἡ δεύτερη ἀρχὴ λέει, πῶς θὰ πρέπει νὰ στηριζόμαστε στὰ ὅσο μπορεῖ πιὸ ἐξακριβωμένα μέσα, ποὺ μᾶς δίνει ἢ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες αὐτές γιὰ τὴ θεώρησή μας. γ) Ἡ τρίτη ἀρχὴ λέει, πῶς μολονότι ἡ θεώρησή μας θὰ ξεκινάει ἀπὸ πολλὲς πλευρὲς, θὰ πρέπει νὰ εἶν' ἑνιαία, νὰ συντρέχει πρὸς μιὰ συνολικὴ ἄποψη καὶ γιὰ τὸ δημιουργὸ καὶ γιὰ τὸ ἔργο του, νὰ μὴ μένει ἀσύνδετη στὰ καθέκαστα, νὰ ἐχτιμάει τὸ κάθε στοι-

χεῖο ἀνάλογα μὲ τὴ θέση του μέσα στὸ σύνολο, ἔτσι ποὺ τὸ τελικό μας πόρισμα νὰ εἶναι μιὰ πραγματικὴ ἀνασύνθεση τῆς ὁλότητος καὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου καὶ στὴ γένεση καὶ στὴ δυναμικὴ τους ἐξέλιξη καὶ στὴν τελείωσή τους.

6. Ἄν λοιπὸν στηριχτοῦμε στὶς ἀρχές αὐτές καὶ προσπαθήσουμε νὰ πλησιάσουμε μιὰν ὁποιαδήποτε δημιουργικὴ προσωπικότητα, θὰ ἔχουμε μπροστά μας ἕνα γενικὸ σχῆμα, ποὺ νομίζω, πὼς θὰ ἔπαιρνε τὸν ἀκόλουθο τύπο, ὅσο βέβαια κι ἂν θὰ παραλλάζει ἢ ἐφαρμογὴ του στὴν κάθε μερικὴ περίπτωση. Ἕνας ὁποιοσδήποτε ἀνθρώπινος ψυχοφυσικὸς ὀργανισμὸς φέρνει μαζί του ἀπὸ τὴ γέννησή του ὀρισμένα βιολογικὰ γνωρίσματα. Τὴ στιγμή, ποὺ γεννιέται ἕνας ἄνθρωπος, εἶναι κιόλας καθορισμένα πάρα πολλὰ καὶ σημαντικότερα στοιχεῖα ἀπὸ τὴ μελλοντικὴ του διαδρομὴ.

Φυλετικὴ καταγωγὴ, ὀρισμένη ἄμεση κληρονομικότητα, ὀρισμένη ἰδιοσυστασία καὶ ποιότητα στὸ κυτταρικὸ πλέγμα του, ὀργανικὲς προδιάθεσες, ὀργανικὰ πλεονεχτήματα ἢ μειονεχτήματα στὰ αἰσθητήριά του ὄργανα, στὸ κεντρικὸ του νευρικὸ σύστημα, ὀρισμένα ἐλαττώματα σωματικὰ ἢ λειτουργικὲς ἀνωμαλίες. Ὅλα τοῦτα, ποὺ φέρνει ὁ ἄνθρωπος μαζί του τὴ στιγμή ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν κοιλιά τῆς μάνας του, συναπαρτίζουν ἐκεῖνο ποὺ βιολογικὰ ὀνομάζεται ὁ γονότυπός του.

Καὶ τώρα γεννιέται τὸ ἐρώτημα : Εἶναι ἄραγε ὁ γονότυπος ἐνὸς ὀρισμένου ἀνθρώπου κάτι ἐπιστημονικὰ ἀπλησίαστο ; Ὁχι βέβαια, παραμένει ὅμως τοῦτο πάντα ἐξαιρετικὰ δύσκολο. Τὸ πλησίασμά μας θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἀκρίβεια στ' ἀντικειμενικὰ στοιχεῖα, ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὴ γνώση του. Ἄν μπορούμε νὰ ἐξακριβώσουμε τὴ φυλετικὴ καταγωγὴ, τὴν ἄμεσότερη κληρονομικὴ του καταγωγὴ καὶ ὅσο μπορεῖ περισσότερα στοιχεῖα ἀπὸ τὴ φυσιολογικὴν ἰδιοσυστασία τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ἂν μπορούμε λ.χ. νὰ ξέρουμε τίς ἰδιοφυῖες, ποὺ ἔχει στοὺς προγόνους του ἕνας δημιουργός, τὰ φυσιολογικὰ πλεονεχτήματα ἢ μειονεχτήματα, ποὺ φέρνει μαζί του ἀπὸ γεννησιμιό του, ἔχουμε κάποια στοιχεῖα προκαθορισμοῦ, ποὺ μποροῦν ὡς ἕνα βαθμὸ νὰ μᾶς ἐξηγήσουν τὴν κατοπινὴ διαδρομὴ.

Κι ἐδῶ βέβαια, ὅπως σ' ὅλα τ' ἄλλα, εἶναι ἀνάγκη νὰ προφυλαχτοῦμε ἀπὸ τὸ νὰ ὑπερεχτιμήσουμε τὰ στοιχεῖα

τούτα και από τὸ νὰ τὰ ἐξηγοῦμε μονοκόμματα, δὲν μποροῦμε ὅμως μὲ κανέναν τρόπο νὰ τὰ παραβλέψουμε, ἂν μποροῦμε νὰ τὰ ἐξακριβώσουμε.

Πολὺ μεγαλύτερη σημασία ἔχουνε γιὰ τὴ μελλοντικὴν ἐξέλιξη τοῦ δημιουργοῦ τὰ κατοπινὰ στοιχεῖα, ποὺ προσκομίζουνε στὴν ὕπαρξή του οἱ μυριόπλευρες καὶ πολλαπλότατες ἐπιρροές, ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θὰ γεννηθεῖ ὁ ἄνθρωπος, κι ἔπειτα καὶ προέρχονται ἀπὸ τὸν περίκοσμό του.

Φυσικὸς περίκοσμος καὶ ὕλικοι ὄροι (τροφή, κατοικία κλπ.), ποὺ ἐπηρεάζουνε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ὄργανισμοῦ, ἀρρώστιες καὶ περαστικές ἢ μόνιμες διαταραχές στὴν ὄργανικὴ λειτουργία, ἀναπηρίες ἐπίχτητες, ἐπίδραση ἀπὸ τὸ στενὸ καὶ τὸν πλατύτερο περίκοσμο, συντυχίες τῆς ζωῆς, ψυχικοὶ τραυματισμοί, ἀπειρα καὶ πολυποίκιλα περιστατικά, γίνονται καθοριστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ψυχοφυσικὸν ὄργανισμό, ποὺ ἐπηρεάζεται ἀδιάκοπα, ἀλλάζει, διαμορφώνεται φυσιολογικὰ καὶ ψυχικὰ ἀπὸ τὴ μέρα, ποὺ θὰ γεννηθεῖ, ὡς τὴ μέρα, ποὺ θὰ πεθάνει. Ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἀκραῖες πύλες τῆς ζωῆς παίζεται μὲ ἀδιάκοπες μεταλλαγές καὶ «ἐπεισόδια» γιὰ τὸ κάθε ἄτομο καὶ πολὺ περισσότερο γιὰ τὸ δημιουργὸ τὸ δράμα, ποὺ μιά του πλευρὰ εἶναι ἡ πνευματικὴ δημιουργία.

Αὐτὸ ποὺ πλάθεται κάθε στιγμή ἀπὸ τὴν ἐπαφή τοῦ γονότυπου πρὸς τ' ἀπειράριθμα στοιχεῖα, ποὺ ἀδιάκοπα τὸν ἐρεθίζουν καὶ προκαλοῦν τὴν ἀντίδρασή του καὶ τὸν ἐπηρεάζουν καὶ τὸν μετατρέπουν, εἶναι ὁ φαινότυπος, ἡ ψυχοφυσιολογικὴ σύνθεση, ἡ κάθε στιγμή κινούμενη καὶ ζωντανὴ καὶ ἐνεργητικὴ προσωπικότητα ἀπὸ τὴ βρεφικὴν ἡλικία ὡς τὸ κατέβασμα τῆς αὐλαίας.

7. Ἐκεῖνο λοιπὸν ποὺ ἀτενίζουμε κάθε στιγμή θεωρώντας τὸν κάθε ἄνθρωπο καὶ τὸ δημιουργὸ εἶναι ὁ φαινότυπος. Ἀναλύοντας τὸ φαινότυπο στὰ στοιχεῖα, ποὺ συντρέχουνε στὸν ἀπαρτισμὸ του, ἔχουμε, νομίζω, τ' ἀκόλουθα δεδομένα :

Α) Τὴν ψυχοφυσικὴν ἰδιοσυστασία, ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὸ γονότυπο καὶ τὴ μεταλλαγή του ἀπὸ τὰ περιστατικά τῆς ζωῆς, ποὺ ὄργανικὰ τὸν μετουσιώνουν, λ.χ. μιὰν ἀρρώστια μὲ παραμόνιμα φυσιολογικὰ ἢ ψυχολογικὰ ἀποτελέσματα, μόνιμο ὑποσιτισμὸ, ὀρφάνια, φτώχεια ἢ πλοῦτο καὶ χλιδὴ, ἓνα ἐπίχτητο ἐλάττωμα (ἀλκοολισμὸ, τοξικομα-

νία, διαστροφή τῆς γενετήσιας ὀρμῆς καὶ ἄλλα ἄπειρα). Ἡ ψυχοφυσικὴ αὐτὴ ἰδιοσυστασία, ποὺ περιλαμβάνει σὲ κάθε στιγμή ὅλες τὶς συγκεκριμένες, συγγενεῖς ἢ ἐπίχτητες, εἰδολογικὲς ἰκανότητες ἢ μειονεχτικότητες τοῦ προσώπου, κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴ βασικὴ ροπὴ γιὰ ὀλόπλευρη πραγμάτωση τοῦ ἐγώ, ποὺ παρουσιάζεται διακλαδισμένη σὲ τρία-ἔνστιχτα, α) τὸ ἐνστιχτο τῆς αὐτοσυντηρησίας, β) τὸ ἐνστιχτο τῆς ἀναπαραγωγῆς, γ) τὸ ἐνστιχτο τῆς κυριαρχικῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐγώ.

Ἡ ψυχοφυσικὴ ἰδιοσυστασία κινήμενη ἀπὸ τὰ ἐνστιχτα αὐτὰ καθορίζει τὴ μορφή στὴν τριπλὴν ἐνέργεια, ποὺ ἐκδηλώνει τὸ ἄτομο, α) στὴν ἔνταση καὶ τὴν ποιότητα, ποὺ δέχεται τὸ ἄτομο τοὺς ἐξωτερικοὺς παμπούκιλους ἐρεθισμοὺς, β) στὸ πλάτος, τὸ βάθος, τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἔνταση, ποὺ ἀντιδρᾷ τὸ ἄτομο στοὺς ἐρεθισμοὺς, γ) στὴν ἐπιλογὴ τῆς δημιουργικῆς κατεύθυνσης, ὅπου θὰ δράσει τὸ ἄτομο, καὶ στὸ βαθμὸ καὶ τὴν ποιότητα τῆς ἐνέργωσής, δηλαδή τῆς μετατροπῆς τῆς δημιουργικῆς ὀρμῆς σὲ ἔργο.

Εἶναι λοιπὸν ἡ ψυχοφυσικὴ ἰδιοσυστασία τοῦ δημιουργοῦ κάτι ἀπροσπέλαστο στὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάλυση; Κι ἐδῶ βέβαια τὸ πλησίασμά μας θὰ ἐξαρτηθεῖ κατὰ πρῶτιστο λόγο ἀπὸ τὸ ἂν μπορούμε νὰ ἐξακριβώσουμε ὅσο γίνεται περισσότερα συγκεκριμένα περιστατικὰ ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ δημιουργοῦ.

Καὶ ἂν ὁμως γίνεῖ αὐτό, πῶς θὰ τὰ κατανοήσουμε καὶ θὰ τὰ ἐρμηνέψουμε;

Ἐδῶ κύριος ὁδηγὸς μας θὰ γίνεῖ ἡ ψυχολογία. Ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ στὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια ἔχει προχωρήσει πολὺ καὶ στὴ μεθοδική της καὶ στὸ ἀνοιγμὰ σὲ νέες περιοχὲς τῆς ἔρευνας, ἂν καὶ δὲ φαίνεται ἀκόμη στὸν ὀρίζοντα ἡ δυνατότητα νὰ συγκεντρωθοῦν σ' ἓνα ἐνιαῖο σύστημα τὰ πορίσματα ἀπὸ ὅλες τὶς πολύπλοκες καὶ ἀπὸ διάφορες πλευρὲς καὶ ἀπόψεις γινόμενες ἔρευνες. Ὡστόσο μπορούμε νὰ ποῦμε σήμερα, πῶς ἡ νευρολογία, ἡ ψυχοφυσικὴ, ἡ ψυχανάλυση τῆς σχολῆς τοῦ Freud καὶ ἡ ἀτομικὴ ψυχολογία τῆς σχολῆς τοῦ Adler, ἡ λειτουργικὴ καὶ ἡ μορφολογικὴ ψυχολογία, ἡ ψυχολογία τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν, ἡ ψυχολογία τῆς διαγωγῆς, ἡ χαρακτηρολογία καὶ τέλος ἡ ψυχοπαθολογία μᾶς παρέχουν ἀρκετὲς ἐννοιες βοηθητικὲς, ἀπόψεις καὶ μέσα γιὰ νὰ πλησιάσουμε τὸ συγκεκριμένο ἄτομο στὴν ψυχοσύνθεσή του, στὴν ψυχοφυσικὴν ἰδιοσυστα-

σία του, και να παρακολουθήσουμε το φαινόμενο και στη γένεση και στην εξέλιξή του, αρκεί να έχουμε αρκετές και εξακριβωμένες πληροφορίες γι' αυτόν.

Το τελευταίο τούτο, που είναι αρκετά δύσκολο και όταν ακόμη πρόκειται για πρόσωπα σύγχρονα ή λίγο παλιότερα, λογουχάρη το Γκαίτε ή το Μπετόβεν, το Σοπερχάουερ, το Νίτσε ή το Βάγνερ, το Χίτλερ ή το Μουσσολίνι κτλ., καταλαβαίνει κανείς πόσο γίνεται δυσκολότερο ή και αδύνατο, όταν πρόκειται για προσωπικότητες που μόνο το έργο τους έχουμε, κι αυτό πολλές φορές σ' έρείπια, και λιγοστές ή καμιά πληροφορία για τη ζωή τους, όπως συμβαίνει με τους περισσότερους μεγάλους δημιουργούς των παλιών καιρών, λ.χ. τόν 'Ηράκλειτο ή το Δημόκριτο, τόν 'Εμπεδοκλή ή τόν Παρμενίδη, και όπως συμβαίνει και με τόν ίδιο τόν Πλάτωνα.

Σε τέτια περίπτωση είμαστ' υποχρεωμένοι να καταφύγουμε μόνο στο έργο τους και να προσπαθούμε να μαντεύουμε αναδρομικά από το έργο την ψυχοσύνθεση του δημιουργού. Έχτος όμως από το έργο, μάς οδηγεί στην κατανόηση του δημιουργού από άλλη πλευρά και ο δεύτερος μεγάλος συντελεστής, που διαμορφώνει την προσωπικότητα, δηλαδή ο περίκοσμος του καιρού και του τόπου του.

8. Γιατί ο δεύτερος δυναμογόνος συντελεστής για τη δημιουργία του φαινότυπου είναι:

Β) 'Ο φυσικός και κοινωνικός περίκοσμος. 'Ο περίκοσμος αυτός μπορεί να ξεχωριστεί σε στενότερο και πλατύτερο. Τα σύνορά τους δε χωρίζονται καθαρά. 'Ωστόσο μπορούμε να πούμε, πως ο στενότερος περίκοσμος περιλαμβάνει το σπίτι, την οικογένεια, τους συγγενείς και τους φίλους, τόν τόπο τής γέννησης, τήν παιδευτική κοινότητα και τις στενότερες κοινωνικές ομάδες, που περικλείουν το άτομο. 'Ο πλατύτερος περίκοσμος περιλαμβάνει τήν πατρίδα γενικά, τήν πολιτική κοινότητα, τήν εθνότητα, τή θρησκευτική κοινότητα, τα οικονομικά καθεστώτα, τα γενικά πολιτικοκοινωνικά και ιδεολογικά καθεστώτα και ρέματα τής εποχής, τα ιστορικά γεγονότα του καιρού και τήν πλατύτατη συνειδησιακήν όλότητα, όπου ανήκει το κάθε άτομο σε κάθε καιρό και τόπο και που μπορεί να παραλλάξει ακόμη και τόν ίδιον καιρό από άτομο σε άτομο ανάλογα με τήν κοσμοθεωρητική και βιοθεωρητική στάση τους.